

Euskara udal-administrazioan: hausnarketarako eritziak

Kike Amonarriz

Gauza jakina izan arren, azpimarratu beharra dago udal-maialako hizkuntz normalizaziorako politikak oso berriak direla. Historian zehar, zenbait udaletan euskararen aldeko neurri solteak eta kezka indibidualak aurki badaitezke ere, berauek ezin daitezke hizkuntz politikaren izenburupean bildu.

Udalek zerotik hasi behar izan dute alor honetan, aztertuko dugun prozesuari kutsu esperimentalala erantsiz.

Udalak eta euskara. Pil-pilean dugun gaia, hain zuzen ere. Ia egunero badugu gai honi dagokion berriren bat komunikabideetan. Azken bi urte horietan gainera, dimentsio berri bat ari da hartzen udalgintzaren esparru hau euskararen normalizazio-prozesuan: euskararen udal-ordenantzak, ENBAk, udal elebarrak, hizkuntz eskakizunak, euskara-arduradun eta -zerbitzuen ugalketa, Iparraldeko zenbait udalek euskarari onartutako aurrekontuak, etab.

Udalek, ezein erakundek baino hurbilagotik jarraitzen dute herritarren eguneroko bizimodua, eta horregatik, gizartean gertatzen diren aldaketan, kezken eta proiektu berrien eragina azkarrago jaso dezakete, dagokien neurrian.

Izan ere, udalen normalizazio-prozesuaren arrakastak edo porrotak, lotura estua eta banaezina du, gizartearen normalizazio-prozesuarekin. Euskarak ez badu bere lekua hartzen gizartean, nekez hartuko du udaletan, eta hala gertatuta ere, ez litzateke denbora luzerako izango. Alderantziz ere gerta daiteke ordea: euskarak udaletan eta administrazioan orokorki bere lekua irabazten ez badu, gizartean eskuratutako posizioa gal bait dezake. Neurri batean Udalek, euskararen normalizazio-prozesuaren termometro-papera ere joka dezakete, beraz.

Artikulu hau, izenburuan adierazi den bezala, eritzi eta inpresioen bilduma bat da. Ez dugu beraz, datuz eta lege-aipamenez josiriko azterketa kritiko bat burutuko, eztabaidarako elementuak plazaratzera mugatuko garelarik.

Normalizazio-prozesuaren helburua

Euskararen normalizazio-prozesuaren helburua, hitzak adierazten duen bezala, euskara Euskal Herriko gizarte-harremanetan ohizko hizkuntza bilakatzea da: edozein garai eta lekutan, ezein gai eta esparrutarako euskara erabili ahal izatea eta erabiltzea; elebakartasun soziala, alegia. Honekin batera, eta norbanakoen mailan eleaniztasuna bultzatu beharko dugu hezkuntzaren bitartez.

Administrazioari eta zehazki udalei dagokienez planteatzen dena, helburu bera da: behar diren epeak ezarritik eta markatutako helburu mailakatuak gaituz, geure urratsak euskaraz funtzionatuko duen administrazio bat lortzera zuzentzea. Azken jo mugak, egoera soziolinguistiko desberdinen arabera mailakatu-tako hizkuntz normalizaziorako plangintza baten bidez, euskara euskal administrazioaren lan- eta zerbitzu-hizkuntza bihurtzea izan behar du. Badakigu bidea luzea izango dela, baina hartuko diren neurriek eta egikaritutako diren ekintza-programek helburu horretara zuzenduta eman beharko dira.

Egungo ordenamendu juridikoak ezarritako elebitasun-politikaren ondorioz, ordea, normalkuntza hitzaren zentzua erabat lausotu egin da, esanahi zehatza izatetik, kontzeptu malgu bat izatera pasa delarik.

Zenbaiten ahotik, entzun izan dugu lortu nahi den helburua lanean bi hizkuntzetan ihardungo duten udalak lortzea dela. Hizkuntzaren biziraupena segurtatzeko ordea, ezinbestekoa zaigu ahal dugun udaletan euskara hutsezko funtzionamendua finkatzea eta egoera soziolinguistikoak posible egiten duen neurrian, beste udal guztietan ere euskal esparruak ezartzea, beti ere, (berreziki ukitu behar den zonalde erdaldunen kasua aparte utziz), euskarari lehentasun osoa emanez, eta hezkuntzaren bidez euskararen ezagupen nahikoa lortu ahal izan ez dutenei administrazioarekiko harreman indibidualetan erdara erabili ahal izateko bidea emanez.

Ezinbesteko baldintzak hizkuntz normalizazioan

Ordezkapen-prozesuaren ondorioz egoera minoritarioan edo/eta minorizatuan dagoen hizkuntza batek (eta are gehiago, gure kasuan bezala, elebiduntze-prozesua erabat amaituta dagoen hizkuntz komunitate baten kasuan), normalizazio-prozesuari benetan ekiteko eta epe ertain eta luzera begira bere bitzita segurtatzeko ezinbestekotzat jo daitezke aipatuko ditugun ondoko hiru elementuok:

Gizartearen borondatea

Haxe da lehen eta oinarrizko baldintza; euskal komunitateak, euskaldun irauteko eta euskaldun bizitzeko borondate kolektiboa agertu behar du. Borondate hori baldin badago, egon eta sor daitezkeen traba eta oztopoak gainditzeko adina indar izango da; bestela, ahalegin guztiak hutsalak izango dira. Borondate horrek, ordea, dinamikoa izan behar du, euskararen erabilpena sustatuko duena, ez erretorikoa edo sinboliko hutsa.

Klase politikoaren borondatea

Klase politikoak gizartearen borondatearen ispilu izan behar du, eta borondate hori ahul dagoen lekuetan indartu eta bultzatu, euskal komunitate integratzaile baterantz. Klase politikoak (udaletan alkateek eta zinegotziek, batipat) euskararen normalizazioari duen garrantzia eman behar diote, gizartearen aurrean exenplu emanez, beren buruak euskaraz iharduteko gaituz.

Nahiz eta udal baten langile guztiak beren lana euskaraz burutzeko gaitu, alkateak edo/eta zinegotziek euskararik ez badakite, egingo den lan gehiena erdaraz burutu beharko da.

Normalizazioaren aldeko egitura juridiko-politikoa

Hizkuntzaren normalizazioak ezinbestekoa du prozesu guzti hau posible egingo duen eta oztopoak ipiniko ez dizkion marku politiko-legala.

Udal-administrazioaren garrantzia eta berezitasunak prozesu normalizatzailean

Aurreko hiru elementuak kontutan harturik, Euskal Herriak bizi duen koiuntura politikoaren berezitasunarengatik eta betidanik Euskal Herriko bizitza politiko sozialean garrantzi berezia izan dutelako, udalak aparteko posizioan kokatzen dira hizkuntzaren normalizazio-prozesuan, gaur egungo egoerak beste instantzia batzutan ezinezko bihurtzen dituen egoerak posible egingen bait ditu udaletan. Esate baterako:

- Euskal Herrian diharduten aukera politiko guztiak biltzen dira Udaletan (Arrazoi desberdinengatik bada ere, ez Iparraldeko, ez Hegoaldeko beste erakundeetan gertatzen ez dena).
- Eragin zuzena eta hurbila izango duten plangintza eta aurrekontuen onarketa posiblea. Erabaki horien prestaketaren, onarketaren eta egikaritzapenaren hurbiltasuna eta jarrakortasuna.

- Euskararen normalizaziorako udal-teknikarien laguntza eta eskurakortasuna.
- Herritarren partaidetza sustatzeko eta udalerrri-mailan euskararen normalizazioaren aldeko gizarte-kontzientzia lantzeko eta mugimendu sozialekin elkar lana antolatzeko aukera hurbila.
- Udal-mailako plangintzak goimailako erakundeen bitartez koordinatzeko aukera eta beraiengandik jasotako erizpideen jarraipena.

Udalaren lan-egitura eta -esparruak

Udalaren normalizazio-lanak bi esparru nagusi ditu:

a) Udalaren beraren normalizazioa: euskara lan- eta zerbitzu-hizkuntza bihurtzea.

b) Udalerria bera, hots, gizarte-sektore desberdinetako eguneroko funtzionamendua, euskalduntzea.

Lan horiek aurrera eramateko, orain arte Udalek erabili izan dituzten egitura, bitarteko eta aukera desberdinen zerrenda labur bat eskainiko dugu:

Egitura politikoari dagokionez

Euskararen gaia egitura politiko desberdinetan ukitzen da gaur egun udaletan. Garrantziaren arabera honela sailkatuko ditugu:

a) Kultur Batzordean, beste gai batzuren artean.

b) Kultur Batzordearen Azpibatzerde batean.

c) Euskararen Normalkuntzarako Batzordean edo/eta ENBAn:

ENBAk arestian aipatu ditugun bi lan-esparruetatik zuzenki udalaren barne-euskalduntzerako sortu baziren ere, zenbait udaletan bigarren esparrua ere lantzen dute. Beste batzutan, horre-

tarako edo guztirako Euskararen Normalkuntzarako Batzordea dago.

Egitura teknikoari dagokionez

Maila teknikoan, oso egoera desberdinetan aurkitzen dira udaletan euskararen normalizazioaz arduratzen direnak. Teknikoen arteko desberdintasun horiek lotura estua dute, udalak euskarari eskaini dion egituraketa politikokoarekin:

- a) Inor ez.
- b) Lan zehatzerako hartutako ebentualen bat.
- c) Beste langileren bat (praktikan, edozein izan daiteke: idazkaritik hasi eta azken enplegaturaino).
- d) Kulturaz arduratzen den pertsona.
- e) Itzultzaile soilak.
- f) Itzultzaile-dinamizatzailak.
- g) Euskara-Arduraduna.
- h) Euskara-Zerbitzua.

Zinegotziak

Zinegotzien partaidetza eta Udalak euskararentzat aukeratu duen egitura politikoa bera ere, neurri handi batean, alderdi politiko desberdinek eta alkateak eta zinegotzi bakoitzak euskararen normalizazio-prozesuan duten inplikazio-mailaren arabera egongo da. Inplikazioa eskasa bada, nekez gauzatu ahal izango da normalizazio-politika egoki bat udalerrri horretan, eredu politiko desegoki batek herritarren arteko sektore epelen desinplikaziora eramango bait du.

Zinegotziak euskalduntzea eta beren iharduera politikorako trebatzea ezinbestekoa da administrazioaren euskalduntzerako. Orain arte, ez da zinegotziak euskalduntzeko plangintza berezirik antolatu (salbuespenen bat ezik), langileentzako antolatu diren plangintzetatik kanpo geratu direlarik.

Herritarren partaidetza

Herritarren partaidetzari dagokionez, oso egoera desberdinak aurkituko ditugu. Maila honetan, faktore hauek izugarritzko garrantzia izango dute:

- a) Udalerri-mailan euskararen inguruko mugimendurik egoeta ala ez, eta bere izaera.
- b) Udalerri-mailan taldeok biltzen duten gama politikoaren zabaltasuna.
- c) Udalarekiko autonomi maila eta harremanak.
- f) Beren ihardueraren sakontasuna eta maiztasuna.

Azken urteotako bilakaera

Udalek, goiko erakundeetatik datozkien araubideak eta erizpideak jarraitu behar izaten dituzte, eta bestetik, herritarren eta bertako erakunde, elkarte edo talde desberdinekin daude harremanetan, beren asmoak eta eragina jasoz. Bi indar horiek berebiziko garrantzia dute udal-mailako hizkuntz normalizazioan. Azter ditzagun.

Gizartea

Azken hamar urteotako balantze bat eginez gero, aitortu beharra daukagu euskal gizarteak udaletan euskara erabil dadin egin duen presioa hutsaren hurrengoa izan dela.

Hizkuntz normalizazio-prozesua aurrera eramán duten beste zenbait naziotan ez bezala, geurean ez da sortu euskararen erabilpena administrazioan eta gizarte-mailan bultzatzeko gizarte-mugimendu indartsurik.

Euskararen normalizazioaren alde diharduten herri-mugimenduak etiketatu, baztertu eta marjinalizatu egin dituzte erakundeetan dauden indar politikoek. Indar horiek ez dute beste era bateko mugimendu sozialik bultzatu euskararen normalizazioarekiko eta mugimendu eta herrietako talde horiek ez dute

lortu izan gizarte esparru sozial zabaletara iristea, gehienek horretarako borondatea izan badute ere.

Guzti honen eta beste zenbait arazoren ondorioz, euskararen erabilpena ardatz bezala harturik lanean ari den oso talde iraunkor gutxi gelditzen da gaur egun Euskal Herriko udalerrietan.

Euskal politikagintzan bizi dugun etenak eta udalerrietan "zubiak" eraikitzeke dagoen zailtasunak nekeza eta zaila bihurtzen du, euskal komunitatea konpaktatzeko eta euskararen erabilpenaren alde kolektiboki mobilizatzeko proiektu baterakoirik burutzea.

Euskal gizarte euskararen alde mobilizatu denean, "sinbolikoki" mobilizatu da, bainan ez da egon euskararen erabilpen erreala eta eraginkorretara bultzatu duen mobilizaziorik. Udalerriei eta udalei dagokionez, eta atalaren hasieran aipatu dugun presioaren falta frogatzeko, ikusi besterik ez dago zein idazki gutxi iristen den euskaraz udaletara. Erabilpena zuzendutako gizarte-mugimendu indartsu bat egon izan balitz azken urteotan, gaur egungo egoera aspaldian gaindituta eduki beharko genukeen.

Udalaz gaindiko erakundeak

Iparraldeari dagokion erreferentzia bi hitzetan amaituko dugu: Iparraldeko udalek ez dute inolako erizpiderik jaso bere gaindiko erakundeetatik hizkuntz politikari dagokionez, frantzesaren nagusitasuna sendotzeko izan ez bada behintzat.

Nafarroako Gobernuari dagokionez ere, esan dezakegu ez dela udal-mailako hizkuntz politikari buruzko erizpide berezirik zabaldu. Hala ere, urte-bukaera baino lehen, zonalde euskaldun eta mistoan eskualdekako hizkuntz arduradunak kontratatzeke diru-laguntzak zabaldu dira.

Euskal Komunitate Autonomoari dagokionez, 1986ko Azaroaren 25eko Dekretuaz eta bere inguruan sortutako egitura eta erizpide orokorretaz gain, Jaurlaritzak ez du udal-mailako hizkuntz politika sustatzeko egitura egonkorrik eratu.

Azken urteotako udal-mailako normalizazio-prozesuaren ezaugarri nagusienetako bat hain zuzen ere, koordinazio ezarena

izan da: Udal bakoitzak bere borondatearen eta erizpideen arabera egokien iruditu zaiona egin du, praktikan, udalen eginbidea koordinatuko zukeen erakunderik ez delarik egon, zenbait erabaki, alkatearen nortasunaren eta kontzientzi mailaren baitan geratu delarik. Sortu den koordinaketa iraunkor bakarra (UETS: Udaleko Euskara Arduradun Sarea), udaletako euskara arduradunen borondate hutsetik sortua da.

Ondorioz, Euskal Herri osoko eta bereziki Euskal Komunitate Autonomoko udaletan, aurreko atalean aipatutako egoera guztiak aurki ditzakegu: inolako egiturarik ez dutenetatik hasi eta Euskararen Normalkuntzarako Batzorde eta Euskara-Zerbitzurik osatuenak dituztenekin bukatu.

Egoera hau oso larria da, udaletan bildu diren indarrak eta energiak maiz alferrik galerazi dituelako. Duela gutxi euskara-arduradun batek komentatzen zidan bezala "gerrikoan genituen kartutxoak banan-banan erretzen joan gara, ongi ari ginen ala ez jakin gabe, eta orain gehienak alferrik gastatu, jendea nazkatu eta batere gabe gelditu garenaren sentsazioa dugu".

Marko juridikoari dagokionez, ezin da ahaztu Iparraldean ez dagoela euskararen normalizaziorako lege-bitartekorik, Nafarroan ere "Ley del vascuence" delakoa zonalde euskaldunetarako bitarteko eskasak besterik ez dituela eskaintzen eta Komunitate Autonomoari dagokionez, lurraldetasunari zirrikitu bat zabal-tzen zion 8.3 artikulua antikonstituzionaltzat jo zutela eta harrez geroztik Estatuak euskararen normalizaziorantz zuzendutako hainbat erabaki inpugnatzen jarraitu duela: ordenantzak, udal-egitarauak, deialdiak, etab.

Udalak

Puntu hau aztertzeke zeozer egin duten udalak ukituko ditugu bakarrik. Kontutan izan behar dugu Nafarroako eta Iparraldeko udal gehienek oraindik ere ez dutela urratsik txikiena ere eman hizkuntz normalizazio-mailan eta Komunitate Autonomoko asko eta asko Jaurlaritzak sorrerazitako ENBArekin dagoela, eta horietatik zenbait, ENBA izendatuta, baina ezertan hasi gabe.

Udalen ihardunbidea bi aldi nagusitan banatuko dugu:

a) Itzultzaileen aldi:

Hasiera batean dena egiteko zegoen eta euskararen alde zeozer egin beharraren premiaz, itzultzaileak hartzea erabaki zen

hainbat udaletan. Udaletako inprimaki eta idazki guztiak erdaraz zeuden, administrazio-hizkuntza ez zegoen batere landuta eta udal berrietara sartutako zinegotzi gehienen euskarazko gaitasun-maila (eta baita bertako langileena ere) ia hutsaren hurrengoaren.

Hala ere, berehala ikusi zen itzultzaileena tranpa bat ari zela bihurtzen eta azken batean, ohizko erdarazko funtzionamenduetan bermerik onena ari zirela bihurtzen. Lasai funtziona zitekeen erdaraz, ezer euskaratu behar izanez gero itzultzailea bait zegoen (“Y si no para qué está?” galdetzen zuen zenbait zinegotzik, lana euskaraz egin behar zenik burutik pasa ere egin gabe).

1984eko martxoan HAEEK Udal-mailako hizkuntz politikari buruz antolatutako ihardunaldietan lanean ari zen zenbait itzultzailek arazo honen larritasuna azpimarratu zuen, honelakoak entzun ahal izan zirelarik:

- “Itzulpen hutsekin administrazioa ez da euskaldunduko”.
- “Zenbait kasutan itxurak betetzeko hartuak izan dira”.

Oraindik ere zenbait udaletan itzultzaileengan eta itzultzaileen ohizko lanetan oinarritzen da dagoen hizkuntz politika bakarra, eta gaur egun, berau, benetazko politika normalizatzaile baten ordezkotzat hartu behar da, euskara egoera minoritarioan iraun eraztera eta euskararen erabilpena funtzio sinboliko eta heraldikoetara mugatzen duena, alegia. Gure helburuen aurkako politika, hain zuzen ere.

b) Euskara-arduradunen eta Euskara-zerbitzuen aldia:

Euskara-Zerbitzuak euskararen normalizaziorako udal-zerbitzu tekniko bezala sortzen dira, beren eginkizunik nagusienak hauek izanik:

- Udal-mailako hizkuntz politika definitu, sustatu eta ikuskatzea.
- Udal-erri-mailako sektore sozial desberdinetan euskararen erabilpena sustatzea, horretarako egitarau bereziak prestatuz.
- Zenbait kasutan euskararen inguruko testuingurua sortzea, kultur-ekintza eta beste zenbait ihardueraren bidez.

Balantzea egitekoan puntu positiboan artean hauek aipa daitezke:

- Euskararen normalizazioaz arduratzen den sare tekniko bat eratu da.
- Esperientzia interesgarriak sortu eta bultzatu dira eta normalizazioaren bidea zehazten joan da.
- Euskararen normalizazioaren gakoa erabilpenean zentratu da, beste zenbait planteamendu oker baztertuz.
- Udal-barneko euskalduntze-plangintzak eta normalizazio-egitarauak dezente landu dira zenbait udaletan, bederen.

Puntu negatiboak:

- Leku askotan mesfidantzaz sortu ziren Zerbitzu hauek eta ez dute izan, behar zuten babes politikorik.
- Inesperientzia handia egon da eta zerotik hasi behar izan da, ia inolako laguntzarik gabe.
- Euskararen normalizazioa maila tekniko-administratibo hutsera mugatu da, hizkuntzaren normalizazio-prozesua erabat instituzionalizatuz eta gizartea mobilizatzen jakin gabe.
- Udaletik kanpora eta gizarteko bizitza euskalduntzeko egin diren entseiu gehienek ez dute arrakastarik izan: lokalistegiak izan dira, ez dute segimena izan eta ukitutako sektoreen partaidetzarik gabe planteatu dira.
- Deskoordinazio izugarria egon da, hainbat eta hainbat indar alferrik galdu delarik.

Aurrera begira

Aurrera begira udal-mailako hizkuntz politikak aldaketa sakona eskatzen du. Momentu honetan, bestalde, udalek abagadune polita eskaintzen dute normalizazio-politika berri bati ekiteko, baina horretarako gaur egungo lan-eskemak aldatzen hasi beharra dago:

Gizarteari dagokionez

Gizarteak euskararen normalizazio-prozesuaren protagonistarik garrantzitsuenetako bat izan behar du. Horretarako:

- Herri-mugimenduen eta erakundeen arteko elkarlana bultzatu behar da, bakoitzari bere lekua onartuz.
- Herri-mugimenduek (orain daudenek edo sor daitezkeenek) beren iharduera-esparrua erabilpenean zentratu behar dute, eta beren partaidetza gizarte osoari zabaldu: euskal komunitate osoaren konpaktazio-leku bilakatu behar dute, eta hori ez hitzetan, ekintzetan baizik.

Udalez gaindiko erakundeei dagokienez

- Udal-mailako hizkuntz politikaren diseinu orokorra burutu behar dute.
- Koordinazio tekniko-politikoia sustatu.
- Euskal Herriko administrazio-gune desberdinen arteko koordinazioa bultzatu.
- Gizartearen protagonismoa onartu eta bultzatu.
- Alderdi politikoei dagokienez, azken urteotan sortutako Barne-Euskara-batzordeak indartu eta udaletarako eta bertako zinegotzi eta politikotarako normalizazio-egitarau zehatzak eskaini, zerrendak egiterakoan euskararen ezagupena kontutan hartuz.

Udalei dagokienez

- Alkate eta politikoei hizkuntzarekiko praxia aldatu eta normalizazio-prozesuari, duen garrantzia eman behar diote, beren buruarekin exenplu emanaz.
- Euskararen normalizazioari ekiteko egitura tekniko-politiko egokiak ezarri behar dira.

- Hizkuntzaren erabilpena sustatuko duten neurriak eta programak bultzatu (ordenantzak, birtziklaiak, etab.), euskararen defentsa sinbolikoan geratzen diren erabaki eta kanpaina puntualak baztertuz.
- Herritarrak eragin, erabilpen-mailako prozesuak sustatuz.

Euskal gizarte-sarea birregituratzeko eta nazio-proiektua aurrera eramateko elementurik baterakoienerako bat euskara da. Euskara da euskaldunoi gelditzen zaigun bilgune bakarrenetako bat eta euskarak beharrezko du nazio-ikuspegi zabal batetik planteatutako estrategia orokorra.

K. A.